

Ольга Музика

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ І ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА: СУТНІСНИЙ АСПЕКТ

Проблема професійного саморозвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва нерозривно пов'язана з його самореалізацією у творчій діяльності, особистісно-духовним становленням, виявом індивідуальності й неповторності. Адже сучасний пошук у системі вищої художньо-педагогічної освіти спрямований на вирішення завдань формування особистості, яка здатна реалізувати свій творчий потенціал у складних динамічних соціально-економічних умовах.

У статті проаналізовано поняття творчої самореалізації особистості, яку вчені вважають її базовою потребою, як важливого механізму і компоненту саморозвитку.

Охарактеризовано сутність понять «саморозвиток», «самореалізація», «самоствердження», «самоактуалізація», «саморегуляція», «самоорганізація», «самоосвіта», «самовиховання», «самовизначення», «самопізнання».

Творча діяльність розглядається як важлива умова саморозвитку особистості, розвитку її творчого потенціалу, як процес самотворення і безперервного розвитку людини.

Ключові слова: *майбутній учитель образотворчого мистецтва, творча діяльність, професійний саморозвиток, особистісний саморозвиток, творча самореалізація, самопізнання.*

The problem of professional self-development of the future fine arts teacher is inextricably linked with his self-realization in creative activity, person-spiritual formation, the manifestation of his individuality and uniqueness. After all, the modern search in the system of higher art and pedagogical education is aimed at solving the problems of formation a person who is capable of realizing his creative potential in complex dynamic socio-economic conditions.

The article analyzes the concept of creative self-realization of the individual, which is considered by the scientists to be the basic need, as an important mechanism and component of self-development.

Self-realization acts as a process of disclosing and realizing the student's abilities, his needs, knowledge, skills and creative possibilities. Self-realization of potential opportunities is the basis of manifestation of personality's individuality.

The essence of such concepts as «self-development», «self-realization», «self-affirmation», «self-actualization», «self-disclosure», «self-regulation», «self-organization», «self-education», «self-determination», «self-knowledge» have been described in the article.

Creative activity is considered as an important condition for the self-development of the individual, the development of his creative potential, as the process of self-creation and the continuous development of the man.

The study is based on the idea that the full development of the personality, its creative self-realization can occur only if the person himself is aimed at development, self-expression. Creative self-realization is impossible without active work of the student himself.

Keywords: *future teacher of fine arts, creative activity, professional self-development, personal self-development, creative self-realization, self-knowledge.*

Суспільству необхідна не просто людська індивідуальність, а творча особистість, яка ставить і вирішує соціально-значущі завдання.

I. Зязюн

На сучасному періоді трансформації суспільства в Україні відбуваються глибокі соціально-економічні перетворення, які породжують зміни світоглядних позицій і сприяють виробленню нових пріоритетів у всіх життєвих сферах, зокрема, і в галузі освіти. Тому основним завданням педагогічної діяльності має бути цілеспрямоване, систематичне і результативне сприяння становленню творчої особистості студента з метою її максимального розвитку і підготовки до виконання основних соціальних функцій.

Сьогодення вимагає від вузу випускника, здатного адекватно оцінювати свої реальні й потенціальні можливості, готового до професійного самовизначення, самоствердження і самореалізації, який зможе конструктивно використовувати свої знання й уміння, здійснювати ціннісний вибір, легко орієнтуватися в наукових досягненнях, в інноваціях психолого-педагогічної науки, бути здатним до проектування нових освітніх ситуацій, володіти різними технологіями навчання своєї дисципліни.

Пріоритетність у реформуванні сучасної професійної підготовки майбутніх учителів визначено в законодавчих документах: Законах України «Про освіту» (1991 р.); «Про вищу освіту» (2014 р.); Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2012 р.); Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (2010 р.); Концепції загальної мистецької освіти

(2003 р.), Концепції нової української школи, проєкті Концепції розвитку педагогічної освіти та ін.

Самореалізація майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є необхідною умовою його успішної професійно-педагогічної кар'єри. Відповідно до цього вибудовується його педагогічна позиція, що ґрунтується на безумовному визнанні унікальності кожної людини як найвищої цінності. Основу розробленої концепції складає фундаментальне положення філософської антропології, за яким ідея самореалізації вчителя ґрунтується на особистому бажанні кожного педагога реалізувати свій потенціал у професійній діяльності. Прагнення вчителя до самореалізації розглядається як вияв людської сутності, особистісної форми існування людини в професії, як одна з головних цінностей навчального процесу, оскільки вчитель повинен виховувати учнів, що розуміють і поділяють цінності самореалізації, бути для них реальним прикладом самореалізації у професії.

Провідні вітчизняні науковці у галузі мистецької освіти (Н. Гуральник, О. Комаровська, С. Коновець, Н. Миропольська, Г. Ніколаї, О. Олексюк, О. Отич, В. Орлов, Г. Падалка, О. Реброва, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Сотська, О. Шевнюк, О. Щолокова та ін.) у своїх дослідженнях та концепціях наголошують на важливості творчої самореалізації особистості вчителя, як важливого компонента його професійного і особистісного саморозвитку.

Проблему самореалізації особистості відображено в чисельних психолого-педагогічних дослідженнях (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, В. Зарецький, В. Зінченко, В. Рибалка, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.). Вивченню різних аспектів феномену самореалізації особистості присвячені роботи зарубіжних учених – А. Адлера, А. Маслоу, Г. Олпорта, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга та інших. Процес формування самореалізації й самовизначення учнів у пізнавальній навчальній діяльності розглядали Б. Ананьєв, Л. Божович, М. Гінзбург, С. Іванушкіна, Н. Пряжніков та інші. Більшість з них вважають самореалізацію основним компонентом, складовою особистісного самовизначення людини, яка самостійно обирає сферу застосування своїх сил і можливостей. Особливе місце займають роботи з дослідження окремих сторін творчого процесу і творчого саморозвитку (В. Андреев, Р. Гільман, М. Глазман, В. Коробкова, А. Матюшкін, А. Міщенко, О. Пехота, І. Підласий, В. Сластьонін та ін.). Велика увага надається пошукам організаційних форм, методів і технологій навчання студентів (І. Дичківська, Л. Морська, Г. Селевко та ін.); особистісно орієнтованої підготовки студентів до професійної діяльності (І. Бех, І. Якиманська, Т. Яценко та ін.); діяльнісного (Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); компетентісного (І. Зимняя, І. Козубовська, Л. Романишина та ін.) підходів у навчанні; стимулювання діяльності персоналу й саморозвитку особистості

(Г. Костюк, Т. Новаченко, О. Семенов, В. Чайка та ін.).

Різні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва досліджували Т. Батієвська, Т. Висікайло, О. Кайдановська, О. Колоянова, С. Коновець, М. Пічкур, Л. Покровщук, О. Смірнова, О. Сова, Г. Сотська, М. Стась, Т. Стрітьєвич та ін.

Значна частина наукових праць присвячена окремим питанням професійного саморозвитку вчителів різних спеціальностей: стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій вивчала О. Колодницька; теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку розглядала В. Фрицюк; формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва досліджувала Т. Стрітьєвич; проблема формування готовності до професійного саморозвитку у майбутнього педагога-музиканта була предметом наукового пошуку П. Харченко, умови формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів мистецьких спеціальностей аналізувала у своїх наукових доробках Н. Чорна та ін.

Мета статті полягає у визначенні сутності проблеми взаємозв'язку творчої самореалізації особистості вчителя образотворчого мистецтва, яку вчені вважають базовою потребою, і його професійного саморозвитку.

Від давніх часів у працях філософів саморозвиток визначається як генетично закладений у людині спосіб особистісної самореалізації (Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Бердяєв та ін.), презентуючи ставлення до людської особистості як до унікаму, який творить сам себе.

Так, у більшості наукових теорій людина ніколи не буває статичною, вона завжди знаходиться в процесі становлення. Ці ідеї дуже важливі для формування особистості, яка свідомо робить свій вибір, спрямований на самоствердження власної гідності, самостійної позиції, життєвих орієнтирів. Так, Ж.-П. Сартр стверджує: «Я є мій вибір» [13, с. 415].

У філософській концепції Ф. Ніцше сенс особистісного саморозвитку розкривається як «сходження до себе», при цьому наголошується на унікальності людини, вважаючи її індивідуальність головною цінністю.

Згідно з думкою С. Гессена, особистість людини ніколи не буває сталою, вона є творчим процесом, продуктом самовиховання і саморозвитку і формується лише у творчій діяльності, спрямованій на досягнення надособистісної мети, під час вирішення наукових, мистецьких, релігійних та інших культурних завдань [4].

Як вважає В. Андрєєв, з яким важко не погодитися, творча самореалізація є синтезом здібностей до цілеспрямованої, особистісно значимої творчої діяльності, у процесі якої особистість максимально повно реалізує свій творчий потенціал [1, с. 133].

Учені (В. Андрєєв, М. Махмутов та ін.) розглядають творчість як вид людської діяльності, для якої є характерним:

- а) наявність протиріччя, проблемної ситуації або творчого завдання;
- б) соціальна і особиста значимість і прогресивність, тобто вона вносить вклад у розвиток суспільства і особистості;
- в) наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) передумов, умов для творчості;
- г) наявність суб'єктивних (особистісних якостей: знань, умінь, особливо позитивної мотивації, творчих здібностей особистості) передумов для творчості;
- д) новизна і оригінальність процесу або результату [1, с. 37].

Однією із форм оновлення світу вважають творчість М. Бердяєв і В. Вернадський. Вони переконані, що без творчості людина як вид не може існувати, оскільки її здатність до творчості народжена потребою підтримувати своє людське існування [2].

Відтак, відсутність цієї потреби у людини веде до деградації. У дослідженнях В. Андрєєва, Л. Дроздикової та ін. цілком обґрунтовано говориться, що тільки через творчість людина піднімається над своїм природним станом і тим вище, чим духовнішим є процес її саморозвитку [1].

Слід зазначити, що самореалізацію вчені вважають базовою потребою особистості. Це процес наповнення людини самодостатністю, здатністю бути незалежним. Самореалізація містить самовираження (активне вираження власної індивідуальності як значимої й потрібної для себе і для інших), самоздійснення, самоствердження, самостійність, впевненість у собі, послідовність у досягненні мети, уміння захищати свої права у відповідних ситуаціях, що є основою будь-якої культурної діяльності.

У зарубіжній науковій термінології чіткого розмежування між категоріями «саморозвиток», «самоактуалізація», «самореалізація» немає. Ці терміни у своїх роботах використовують психологи-гуманісти А. Маслоу [6], К. Роджерс [11], опираючись на філософські підходи до проблеми саморозвитку, не наводять ні власних визначень, ні механізмів цього феномена. Прагнення до вдосконалення К. Роджерс вважав вродженим і розглядав його як центральне джерело енергії в організмі людини [11, с. 123]. На думку вченого, тенденція актуалізації спрямована не стільки на збереження життєвих процесів і пошук комфортного стану, скільки на потребу саморозвитку, на підвищення напруги. «Людиною керує процес зростання, – пише він, – у якому особистісний потенціал приводиться до реалізації, і в якому сутність життя» [11, с. 124].

Головною рушійною силою самовдосконалення людини, на думку К. Роджерса, є поєднання її реального та ідеального «Я», що актуалізує конструктивні сили зростання й розвитку особистості, зароджує віру в можливість самореалізації. Вагомою рисою таких людей, вважає вчений, є «відкритість до переживань». І, як правило, саме молоді люди в юнацькому віці більш відкриті до тілесних і духовних переживань, здатні слухати

себе, свідомо прогнозувати свій подальший розвиток.

На думку А. Маслоу, поняття «самореалізації» можливо, є ідентичним поняттю «креативності». «Творчу силу» А. Адлер також вважає вродженою якістю кожної людини, відзначаючи те, що людська поведінка у різних ситуаціях зумовлена суб'єктивним сприйняттям реальності й спробою особистості пізнати, усвідомити та реалізувати себе у навколишньому середовищі. Водночас творчі здібності необхідно активізувати. Це відбувається за умови виникнення проблемної ситуації у діяльності, що виконується, усвідомленні людиною необхідності його вирішення іншим, нестандартним способом [7; 13, с. 166–167].

Прагнення до творчої самореалізації Д. Леонт'єв вважає однією з провідних рушійних сил розвитку особистості, що спонукає і спрямовує її діяльність, спрямовану на самого себе, діяльність саморозвитку.

Для нашого дослідження принциповою є наукова позиція Л. Мітіної, яка вважає, що професійний розвиток слід розглядати у єдності з особистісним, оскільки в основі обох явищ лежить принцип саморозвитку, що веде до вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації. Внутрішнє середовище особистості, її активність, потреба в самореалізації зумовлюють її професійний розвиток, вважає дослідниця. Фундаментальною умовою саморозвитку особистості вчителя є перехід на вищий рівень самосвідомості [8, с. 28–38].

Вона виокремлює такі стадії професійного розвитку як безперервного процесу самопроєктування особистості: самовизначення, самовиявлення й самореалізація, на якій суб'єкт діяльності не тільки досягає професійної майстерності, але й гармонійно розвиває власну особистість, творчо самореалізуючись [9].

Засобами професійного саморозвитку дослідниця визначає самовиховання, самоосвіту, самовдосконалення в поєднанні з практичною професійною діяльністю [8, с. 28–38], і з цим ми цілком погоджуємося.

Спробуємо розглянути сутність цих ключових понять, які у психолого-педагогічних дослідженнях вважаються структурно-функціональними виявами саморозвитку:

– *самовиховання* – свідомо діяльність, спрямована на найбільш повну реалізацію себе як особистості; припускає наявність ясно усвідомлених цілей, ідеалів, особистісних смислів; пов'язане з певним рівнем самосвідомості, критичного мислення, здатності і готовності до самовизначення, самовираження, саморозкриття, самовдосконалення. Необхідні компоненти самовиховання – самоаналіз особистісного розвитку, самозвіт і самоконтроль. До прийомів самовиховання належать самонаказ, самосхвалення і самонавіювання [10, с. 468];

– *самовдосконалення* – починається в підлітковому віці, коли настає пора формування ідеального «Я» – усвідомленого особистого ідеалу, зіставлення з яким часто викликає невдоволення собою і прагнення

змінити себе [10, с. 467];

– *самоосвіта* – самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних персональних значущих освітніх та культурних цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищенні професійної кваліфікації тощо. Самоосвіта є умовою особистого розвитку, самоствердження та самореалізації та є складовою навчання людини протягом всього життя;

– *самоактуалізація* – прагнення людини до якнайповнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, потреба в самовдосконаленні, у реалізації свого потенціалу [10, с. 466–467];

– *самооцінка* – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Становлячи ядро особистості, вона є важливим регулятором поведінки. Від самооцінки залежать взаємини людини з оточенням, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Тим самим оцінка впливає на ефективність діяльності і подальший розвиток особистості [10, с. 470];

– *самопізнання* – як і самооцінка, має важливі відмінності від інтроспекції: 1) ці процеси значно складніші й триваліші, ніж звичайні акти інтроспекції, у них включаються дані самоспостереження, але лише як первинний матеріал, який накопичується і піддається обробці; 2) відомості про себе людина отримує не тільки (часто – і не стільки) від самоспостереження, але і від зовнішніх джерел – об'єктивних результатів своїх дій, ставлення інших людей. Самопізнання – пізнання себе – одне із найбільш складних і суб'єктивно найважливіших завдань [10, с. 470];

– *саморегуляція* – доцільне функціонування живих систем різних рівнів організації і складності; являє собою замкнутий контур регулювання та інформаційний процес, носіями якого виступають різноманітні психічні форми відображення дійсності. У залежності від виду діяльності й умов її здійснення вона може реалізуватися різноманітними психічними засобами – почуттєвими конкретними образами, уявленнями, поняттями та ін. [10, с. 471];

Безумовно, творчій самореалізації сприяє творча активність особистості. Вчені розглядають цей феномен в різних аспектах: як активність сприйняття дійсності (Б. Теплов, П. Якобсон); активність перетворення дійсності (Л. Аристова, В. Ушачов); співвідношення активності й діяльності (К. Абульханова-Славська, Ю. Воробйов, М. Дьомін, А. Маргуліс та ін.); взаємодія мотивів поведінки і ступені активності (Л. Божович, О. Леонтьев та ін.); взаємозв'язок активності й емоцій (К. Радина, І. Родак та ін.).

Тому слушним є переконання І. Зязюна, що однією з провідних ідей сучасної педагогіки має бути «Орієнтація на внутрішній світ людини, оволодіння змістом освіти як засобом його розвитку» [5, с. 9].

Тобто, досягнення поставленої мети вимагає таких умов особистісно-

зорієнтованого навчання, як стимулювання пізнавальної активності студентів, спрямованої на вдосконалення себе як суб'єкта пізнання. Цьому сприяє створення проблемних ситуацій під час занять, які активізують самовираження студента, його особистісне ставлення до предмету фахової діяльності, що в свою чергу зумовлює становлення особистісних смислів саморозвитку.

Для нашого дослідження особливо цінним є твердження І. Беха про те, що саморозвиток є необхідною умовою самореалізації особистості, самозмінюю суб'єкта у напрямі свого Я-ідеального, яке виникає під впливом внутрішніх і зовнішніх причин [3].

Отже, першочерговим завданням педагога у сучасному освітньому процесі має бути пошук шляхів, форм і методів у роботі зі студентами, щоб допомогти їм розкрити свою індивідуальність і неповторність, повірити в свої сили, вибрати правильну життєву позицію, бути відкритими для інновацій, до діалогу й співтворчості. Тому саме від педагога-наставника, його власного прикладу і самореалізації в педагогічній і творчій сфері багато що залежить у становленні студента, як майбутнього фахівця й творчої особистості.

Результати аналізу наукової літератури з проблеми дослідження переконливо свідчать про те, що професійний саморозвиток, здатність до самореалізації, самовираження у творчій діяльності та готовність особистості до втілення творчих задумів у життя тісно взаємопов'язані. Тобто, творча самореалізація студентів найбільш успішно буде проявлятися в практичній педагогічній і творчій роботі.

Тому перспективу подальшого дослідження вбачаємо у пошуках відповідних засобів, методів, форм навчання, індивідуальних і групових творчих проектів з метою досягнення поставленої мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Эвристика для творческого саморазвития. Казань: Изд-во Казан, гос. ун-та, 1994. 247с.
2. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства: в 2 т. М.: Искусство, 1994. Т. 1. 544 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: навчально-методичний посібник: [у 2-х кн.]. К.: Либідь. К. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь. 2003. 341 с.
4. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. М.: Школа – Пресс, 1995. 448 с.
5. Зязюн І. А. Неперервна освіта: концептуальні засади і сучасні технології. *Творча особистість у системі неперервної освіти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 травня 2000 р. Харків: УДПУ, 2000. С. 8–16.
6. Маслоу А. Психология бытия. К.: ВПР, 1997. 360 с.

7. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование. К.: Донецк, 1994. 232 с.
8. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях. *Вопросы психологии*. 1991. № 4. С. 28–38.
9. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя. М.: Флинта: МПСИ, 1998. 200 с.
10. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Х.: Прапор, 2009. 672 с.
11. Роджерс К. Р. Становление личности. Взгляд на психотерапию. М.: Эксмо-Пресс, 2001. 416 с.
12. Тимофеева Н. В. Самореализация личности дошкольника в обучении как педагогическая проблема: дис. ... канд. пед. наук / Хабар. гос. пед. ун-т. Хабаровск, 1999. 197 с.
13. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение). Санкт Петербург: Питер Пресс, 1997. 608 с.